

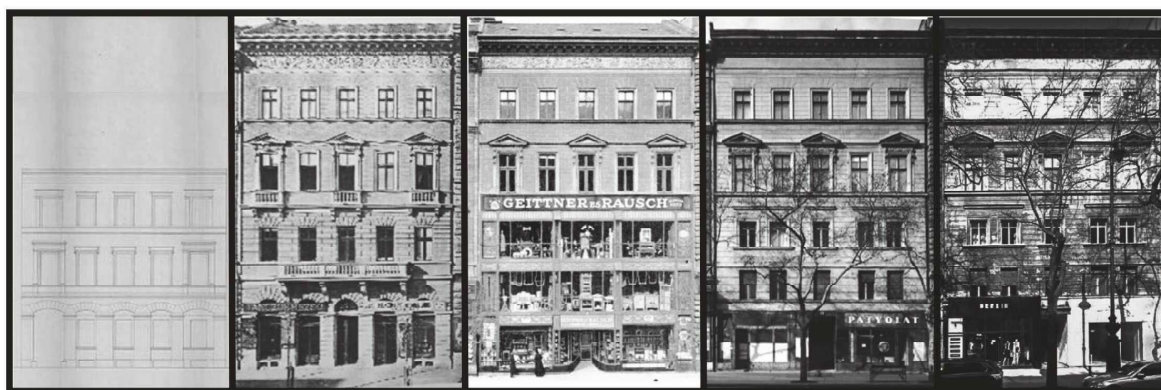

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Építésztechnológiai Kar
Építészettörténeti és Műemléki Tanszék

Egy bérház rétegei

Az Andrássy út 18. számú épület nem mindennapi építéstörténete

TDK dolgozat

Szerzők: Bötkös Ingrid, Szabó Enikő

Konzulens: Gyetvainé Dr. Balogh Ágnes, egyetemi docens

Budapest, 2023. november

Tartalomjegyzék

1. Absztrakt.....	3
2. Bevezetés	4
3. Terézváros bemutatása.....	5
3.1. Terézváros kialakulása	5
3.3. A Sugárút (ma Andrásy út) kiépítése.....	11
4. Az Andrásy út 18. számú ház építéstörténete.....	13
4.1. Telektörténet 1875-1911 között	13
4.2. A 19. századi első bérház (Hild József, 1850)	14
4.2.1. Az épület bemutatása.....	14
4.2.2. Hild József építészete	16
4.2.3. Analógiák Hild József építészetében	19
4.3. A ma álló épület építéstörténete (Ybl Miklós, 1880-81)	20
4.3.1. 1880-81, a tervezés és építés évei	20
4.3.2. Ybl Miklós építészete	23
4.3.3. Analógiák Ybl Miklós építészetében	25
4.3.4. Az 1911-es átépítés.....	26
4.3.5. Sorg Antal (1868-1948).....	28
4.3.6. A második világháború utáni átépítés	29
5. Mai állapot, építészeti jellemzés.....	30
6. Összefoglalás.....	32
7. Források.....	33
8. Rövidítések	36
9. Képgyűjtemény.....	37

1. Absztrakt

Ebben a dolgozatban a Budapest, Andrásy út 18. szám alatt álló bérház változatos és izgalmas építéstörténetével foglalkozunk. A Budapest egyik legreprezentatívabb útvonalán álló ház a 19-20. század során több látványos átépítésen esett át, melyek szerencsére jól dokumentáltak, levéltári és könyvtári anyagokból, archív tervekről, térképekről és fényképfelvételekről részletesen megismerhető a története.

Az épülethez több neves építész neve is kapcsolódik, Hild József tervei alapján 1850-ben épült fel egy kétemeletes lakóház, majd 30 év múlva Ybl Miklós tervei alapján egy teljesen új háromemeletes eklektikus bérház került a helyére. 1911-ben a Geittner és Rausch cég áruházának beköltözése során egy új mezzaninszint kialakításával a homlokzat részben átalakításra került. A mai, megváltozott homlokzat a második világháború utáni helyreállítások eredményeként jött létre.

Kutatásunk eredményeképpen a dolgozatunkban rendszereztük a fellelhető forrásokat, dokumentumokat, melyekből kirajzolódott a telek- és építéstörténet. Röviden bemutattuk Budapest érintett kerületét, a Terézvárost (VI. kerület), annak kialakulását, illetve a Sugárút (ma Andrásy út) létrejöttét. Vizsgáltuk a Hild, majd Ybl által tervezett épületek analógiáit is, és a ház mai állapotát szintén bemutattuk.

Kulcsszavak: Építéstörténet, 19-20. század, bérházépítészet, Hild József, Ybl Miklós

Layers of an apartment building

Abstract

In this essay, we deal with the varied and fascinating history of the apartment building at 18 Andrásy út, Budapest. Standing on one of Budapest's most representative streets, the house underwent several spectacular reconstructions during the 19th and 20th centuries, which fortunately are well documented, and its history can be traced in detail from archival and library materials, archival plans, maps and photographs.

Several famous architects are associated with the building, a two-storey apartment block was built in 1850 based on the designs of József Hild, and 30 years later a completely new three-storey eclectic tenement building was built on the site to the designs of Miklós Ybl. In 1911, when the Geittner and Rausch department store moved in, a new mezzanine level was built, which partially transformed the façade. The present changed façade is the result of restoration work after the Second World War.

As a result of our research, our essay has systematized the available sources and documents, from which the history of the site and its construction can be traced. We briefly described the concerned district of Budapest, Terézváros (District VI), its development and the creation of the Sugárút (now Andrásy Avenue). We also examined the analogies with the building designed by Hild and later by Ybl, and the present state of the building was also presented.

Keywords: Building history, 19th-20th century, apartment building architecture, Hild József, Ybl Miklós

2. Bevezetés

A Budapest, Andrásy út 18. szám alatt álló bérház kutatásával először a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építésmérnöki Karának Építészettörténet 5. tantárgya keretein belül foglalkoztunk. Nagyon gyorsan kiderült, hogy a tantárgy féléves feladataként készítendő tanulmányban elvárt kb. fél oldalnyi terjedelemnél e ház története sokkalta gazdagabb, érdemes a további kutatásokra. A Budapest egyik legreprezentatívabb útvonalán álló ház a 19-20. század során több látványos átépítésen esett át, melyek szerencsére jól dokumentáltak, levéltári és könyvtári anyagokból, archív tervekről, térképekről és fényképfelvételekről részletesen megismerhető a története. Az Építészettörténet 5. tantárgy keretében 2022 őszén értékvizsgálati tanulmány készült, melyben felmértük az épület jelenlegi állapotát, vizsgáltuk és dokumentáltuk megmaradt értékeit, eredeti szerkezeteit, javaslatot tettünk az épület helyreállítására.

Jelenlegi kutatásunk eredményeképpen az alábbi dolgozatban rendszereztük az épület építéstörténetére vonatkozó saját gyűjtéseinket. Műemlékvédelmi tudományos dokumentációhoz hasonlóan rendszereztük a fellelhető forrásokat, dokumentumokat, melyekből kirajzolódott a telek- és építéstörténet. Dolgozatunk egy esetleges, későbbi műemlékvédelmi tudományos dokumentációhoz jó alapként szolgálhat. Az épülethez több neves építész neve is kapcsolódik Hild József tervei alapján 1850-ben épült fel egy kétemeletes lakóház, majd 30 év, múlva Ybl Miklós tervei alapján egy teljesen új háromemeletes eklektikus bérház került a helyére. 1911-ben a Geittner és Rausch cég áruházának beköltözése során egy új mezzaninszint kialakításával a homlokzat részben átalakításra került. A mai, ismét megváltoztatott homlokzat a második világháború utáni helyreállítások eredményeként jött létre.

A tanulmányban röviden bemutattuk Budapest érintett kerületét, a Terézvárost (VI. kerületet), annak kialakulását, illetve a Sugárút (ma Andrásy út) létrejöttét. Vizsgáltuk a Hild, majd Ybl által tervezett épületek analógiáit is, és a ház mai állapotát. A dolgozat végén listáztuk a felhasznált forrásokat.

3. Terézváros bemutatása

3.1. Terézváros kialakulása¹

Napjainkban Terézváros Budapest VI. kerületét jelenti, melyet a Bajcsy-Zsilinszky út, a Nyugati tér, a Váci út, a Lehel utca, a Bulcsú utca, a Dózsa György út, a Városligeti fasor és a Király utca határol.

Pest városa a 11-12. századtól már virágzó településnek számított, amit jó fekvésének köszönhetett. Itt lehetőség volt a réven átkelni a Dunán, valamint az ország különböző területeiről itt futottak össze a nagyobb útvonalak. Az 1241-42-es, első tatárjárás során az egész várost felégették. Az újabb támadás híre hallatán IV. Béla király áthelyeztette a lakosságot a budai várhegyre, mely azelőtt nem volt lakott terület.

1444-ben II. Pius pápa a következőt írta Európa című írásában Pestről: „sem fallal nincsen megerősítve, sem pompás házakkal beépítve; falu képét mutatja”. 1471-ben viszont a város ostromlására érkező Kázmér lengyel hercegnek már vissza kellett fordulnia, mert várfallal találta szembe magát, és nem hoztak magukkal ostromszerszámot. Tehát a várost körülvevő védőfal megépülése a 15. század második felében történhetett.

A törökök 1541-ben harc nélkül foglalták el Budát és Pestet. A 16. század első felében megerősített, a történeti adatok szerint is jelentős építmény, a 15. századi pesti városfal így épségben megmaradt. A város egyik legkorábbi ábrázolását közli Irásné Melis Katalin tanulmánya, ami a pesti középkori városfalak történeti és régészeti adataival részletesen foglalkozik.² Az 1. ábrán megfigyelhető, hogy a mai Terézváros területe a pesti városfalon kívül a 16. században valóban lakatlan térség volt.

¹ E fejezet fő forrása Szenczi 2020. 6-14. és Körner 2015. További felhasznált források: <https://terezvaros.hu/terezvarosrol/helytortenet> , <https://ng.24.hu/kultura/2019/10/07/a-kozepkori-pest-a-mai-varosban/> (utolsó megtekintések: 2023. október)

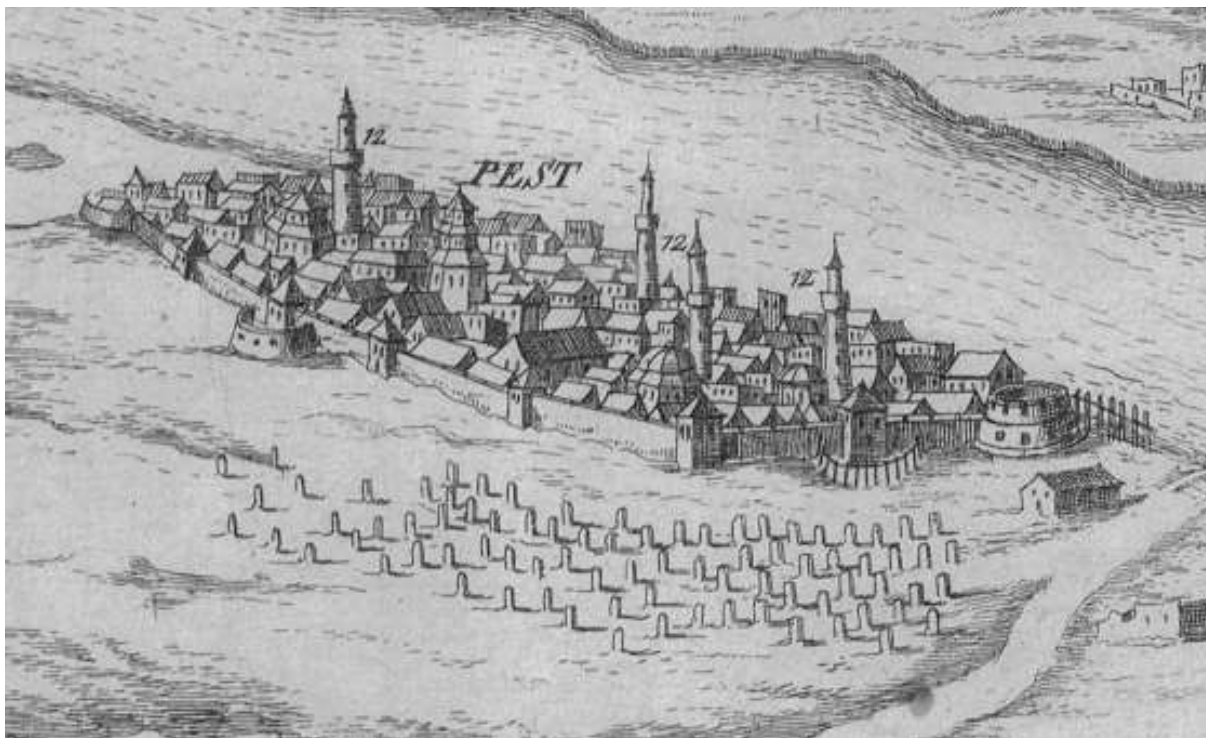
² Irásné Melis 2017.

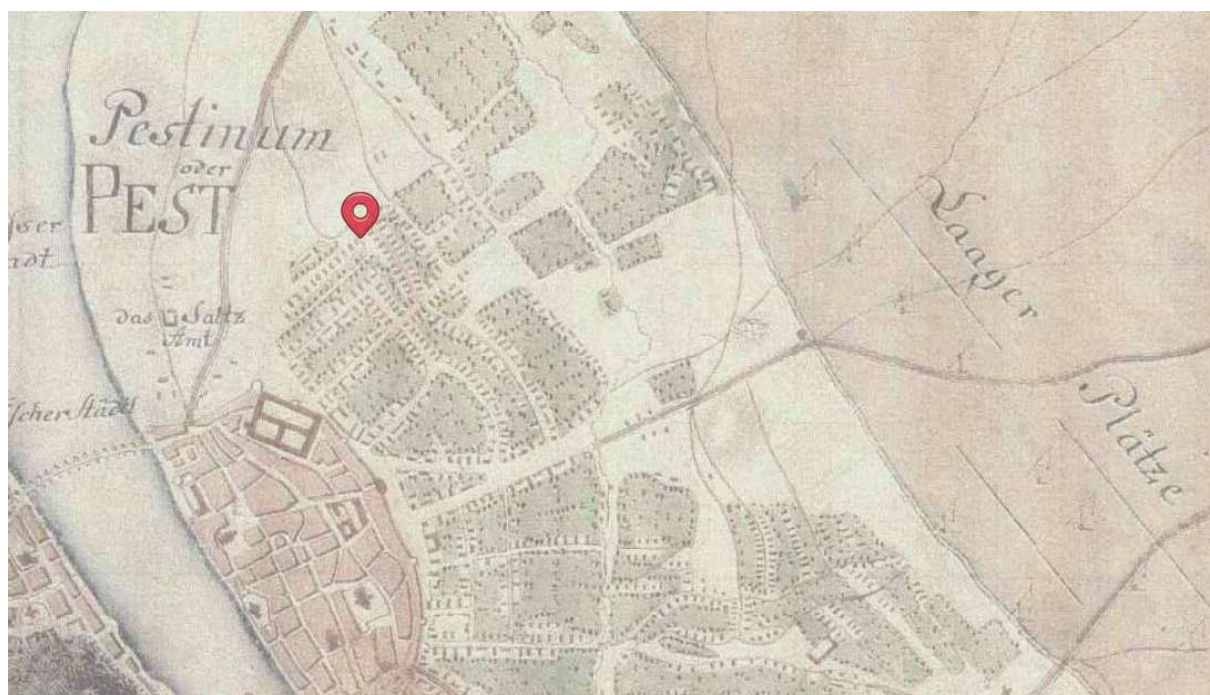
1. ábra: E. Vico: Buda és Pest látképe az 1542-es ostrom idején.

Forrás: Irásné Melis 2017.

Pest város a 17. században is városfallal körülhatárolt volt. Később a városfal elvesztette hadászati jelentőségét, emellett az általa határolt terület is egyre szűkebbnek bizonyult az itt élők számára, egyre többen szerettek volna földterületekhez jutni (2. ábra). 1699-ben a városi tanács megalapította a Külvárost a majorsági területek felosztásával. Akkoriban dűlőutak vezettek a 26 majorhoz, melyek jelentős része a mai Nyugati pályaudvar és az Almássy tér között helyezkedett el. A mai Nyugati pályaudvar környékén főként szőlőt termesztettek. A telkek kiosztásának rögzítésére 1718-ban került sor és megindult a telekkönyvezés, majd az 1730-as években megkezdődtek a házhelykiosztások. A nagy kiterjedésű Külváros északi részét Felső-külvároshoz nevezték, ami magába foglalta a mai Terézvároson kívül a mai Erzsébetvárost is. Az 1740-es évektől alakultak ki a területet átszelő főbb útvonalak, utcák. 1769-re a mai Terézváros területén már 366 ház állt. 1777-ben épült meg az uralkodó, Mária Terézia tiszteletére ajánlott Szent Teréz-templom. Ennek következtében lett a Felső-külváros neve is Terézia-város, ami a Váci országút és a Kerepesi út között terült el. Az első katonai felmérés 1783-ban készült térképén (3. ábra) látható a mai Andrásy úti épület helyén és környékén az akkori falusias, fésűs beépítésű utca kisebb, oldalhatáron álló lakóépületekkel.

2. ábra: M. Wening – L. N. d'Hallart: Buda ostroma északról, 1684. Pest, részlet
 Forrás: Irásné Melis 2017.

3. ábra: 1783. Első katonai felmérés
 forrás: BFL XV.16.d.241/cop2.

A 19. század első felében Terézváros házainak száma kétszeresére emelkedett, a beépítés ennek következtében sűrűbbé vált. A városrész fő tengelye, a Király utca vezetett a Városerdő (ma Városliget) felé.³

1833-ra Terézváros lett a legsűrűbben lakott pesti külváros. Nagy számban telepedtek le kereskedők, kézművesek, valamint a zsidóság is olyan nagy számban jelen volt, hogy a 19. század első felében Terézvárost Zsidóvárosnak is nevezték. 1873-ban Pest, Buda és Óbuda egyesülésével létrejött Budapest. A hatalmas Felső-külvárosból két kerületet hoztak létre, Teréz- és Erzsébetvárost. A kettő közötti határt a Király utca és a mai Városligeti fasor mentén húzták meg. A délre eső terület lett a VII. kerület (Erzsébetváros), az északiból (Terézváros) pedig a VI. kerületet alakították ki (7. ábra).

4. ábra: 1852. Buda és Pest térképe (részlet)

Forrás: [https://maps.arcanum.com/hu/map/budapest-](https://maps.arcanum.com/hu/map/budapest-1852/?layers=86&bbox=2108669.806035541%2C6020825.6301937%2C2132804.797716585%2C6029367.468104568)

[1852/?layers=86&bbox=2108669.806035541%2C6020825.6301937%2C2132804.797716585%2C6029367.468104568](https://maps.arcanum.com/hu/map/budapest-1852/?layers=86&bbox=2108669.806035541%2C6020825.6301937%2C2132804.797716585%2C6029367.468104568)

³ Végváry 1998.

5. ábra: 1872. Pest belterületének városrendezési térképe

Forrás: [https://maps.arcanum.com/hu/map/pest-1867-](https://maps.arcanum.com/hu/map/pest-1867-72/?layers=88&bbox=2120245.8081571697%2C6023848.6762732575%2C2123262.6821173006%2C6024916.406012117)

[72/?layers=88&bbox=2120245.8081571697%2C6023848.6762732575%2C2123262.6821173006%2C6024916.406012117](https://maps.arcanum.com/hu/map/pest-1867-72/?layers=88&bbox=2120245.8081571697%2C6023848.6762732575%2C2123262.6821173006%2C6024916.406012117)

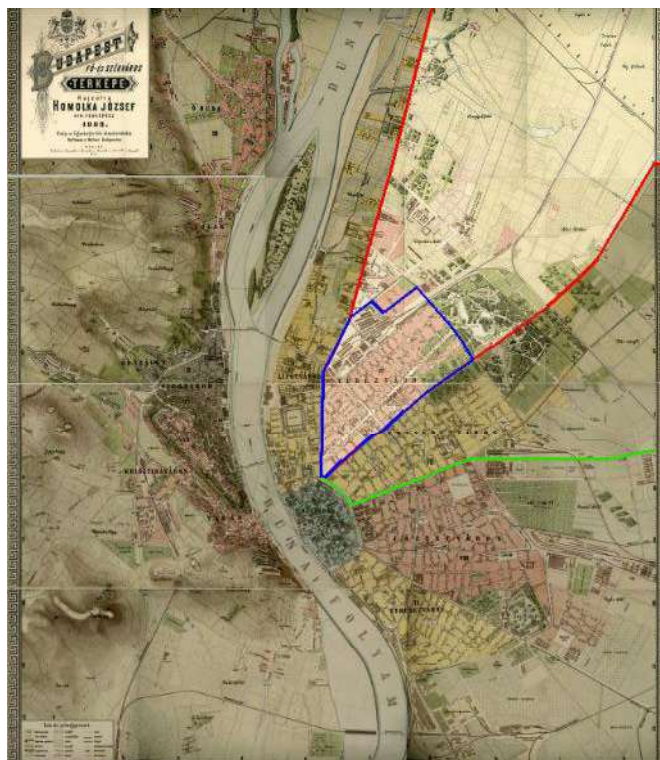
6. ábra: 1878. Budapest méterrendszerben készült kataszteri jellegű térképe

Forrás: [https://maps.arcanum.com/hu/map/budapest-](https://maps.arcanum.com/hu/map/budapest-1878/?layers=95&bbox=2120860.602485002%2C6024259.776010366%2C2121237.7117300183%2C6024393.242227724)

[1878/?layers=95&bbox=2120860.602485002%2C6024259.776010366%2C2121237.7117300183%2C6024393.242227724](https://maps.arcanum.com/hu/map/budapest-1878/?layers=95&bbox=2120860.602485002%2C6024259.776010366%2C2121237.7117300183%2C6024393.242227724)

1875-re a Nagykörút és az Sugárút (ma Andrásy út) megépítésével⁴ kialakult Terézváros ma is jellemző képe, mivel a kerület házainak legjelentősebb része a 19. század végén és a századforduló környékén épültek. Az 1896-os millenniumi kiállításra megépült a Nyugati pályaudvar, és a kontinensen elsőként, az elektromos üzemű kéregvasút, a földalatti vasút. Ennek népszerűsége is növelte a Sugárút (ma Andrásy út) és a környező telkek értékét.

A századfordulón az eklektika mellett új építészeti stílus, a szecesszió hódított a területen a jellemző lakóépületek, a bérházak tervezésekor. A bérházak rövid időn belül profitot termeltek az építtetőjüknek, így a tehetősebb polgárok mind ilyen épületekbe fektettek, melyek idővel már a felvonóknak is köszönhetően, a korábbiaknál kb. 2 emelettel magasabbra épített, 4-5 emeletes épületek lettek. Gyakori volt, hogy a korábbi, alacsonyabb házak helyére új sokszintes épületet építettek, hogy meg inkább kihasználják a telek alapterületét. A dolgozatban tárgyalt ház építéstörténetében is találkozunk ezzel, ugyanis a Hild-féle 2 emeletes ház helyére Ybl Miklós tervei alapján új, 3 emeletes épület kerül 1881-ben. Az 5. és 6. képen megfigyelhető a Sugárúton az 1850-ben épült, Hild József által tervezett, belső udvarral rendelkező lakóház.

7. ábra: Budapest térképe, 1893 (Homolka József)

Forrás: https://hu.m.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Budapest_t%C3%A9rk%C3%A9pe,_Homolka_J%C3%B3zsef.jp

⁴ Az Andrásy út kiépítését a 3.3. fejezetben mutatjuk be.

3.3. A Sugárút (ma Andrásy út) kiépítése⁵

A Sugárút⁶ (mai nevén Andrásy út) Budapest VI. kerületét, Terézvárost szeli át. A 2310 m hosszú sugárút a belvárost köti össze a Városligettel. Alatta húzódik a kontinensen elsőként megépült, elektromos üzemű kéregvasút, a földalatti. Az Andrásy utat az alatta haladó Millenniumi Földalatti Vasúttal és a végén fekvő Hősök terével együtt 2002-ben a világörökség részévé nyilvánították.

Terézváros fő útvonala egészen a 19. századig a Király utca volt, mely összekötötte a belvárost a külső területekkel és a Városligettel. A Király utcán villamos is közlekedett, de keskeny szélessége miatt a 19. század közepére már nem volt képes a megnövekedett forgalom kiszolgálására. Ezen kívül Terézváros épületszámának megnövekedése, zsúfolt beépítettsége elzárta a természetes légáramlatokat, így tovább nehezítve az amúgy is egészségtelen és sűrű városrész helyzetét.

A Pesti Hírlap 1841. évi 18. számában megjelent Kossuth Lajos *„Mire van szüksége Pest városának, hogy magára fővárosi alakot öltjön?”* című írása, melyben a Városerdőig, a Király utcát elkerülő, nagy fasorok ültetését javasolta. *„Mi szép és kényelmes leendő a pestiekre nézve ez árnyas fasorok közt a Lánchídtól kezdve egész a Városerdőig mintegy parkban sétálni s kocsizni, kikerülve a szűk ronda Király utcát s annak unalmas vég nélküli házsorát.”*

A hatodik kerület ekkor még keskeny utákból, földszintes épületekből és gazdasági területekből állt itt-ott szőlőskertekkel és krumplis földekkel. A problémák orvoslására jelentette be gróf id. Andrásy Gyula miniszterelnök egy új sugárút építésének tervét, ezzel megkezdve Pest európai szintű nagyvárossá alakítását. Kezdetben néhány képviselő ellenezte az ötletet, mivel a leendő út gyakorlatilag nem kapcsolódott az akkori országutakhoz. A Városliget a pesti polgárok kedvelt kirándulóhelye volt, azonban nem volt hozzá tisztes megközelítés. Így az eredeti terveket, ahol az út a Király utca és a vasút között húzódott volna, módosították.

Később 1870 decemberében a képviselőház jóváhagyta a terveket, és 1870. évi LX. törvénycikkben a Sugárút építésével kapcsolatban a terület megszerzésére és kiépítésére 6,7 millió koronát, a kisajátításokra pedig további 9,7 millió koronát szavazott meg. Az utóbbi összeget az újonnan kialakítandó telkek eladásából vissza kellett szolgáltatni. Így a Sugárút építése 1871-ben el is kezdődött. A Fővárosi közmunkák tanácsa vezette a Sugárút kiépítését. A kivitelezéshez szükséges pénzügyi háttér megteremtésére azonban csak 1872-ben sikerült a hitelszerződéseket megkötni. Eközben a kormány 1871-ben egy újabb nagyszabású ötlettel, a Nagykörút tervével állt a Képviselőház elé. A két új út egy akkor még gödörként tátongó nyolcszögletű téren, az Oktogonon találkozott. Az úttal egyidejűleg elkezdték építeni a hét házat⁷, és az oktogoni négy bérházát és négy villát.

⁵ E fejezet forrásai: <https://budapestcity.org/tortenelem/1871-a-sugarut-epitese/index.html> (utolsó megtekintés: 2023. október); Gábor 2010.

⁶ A korabeli forrásokban egybe és külön írva is szerepel, itt a dolgozatban egybeírva használjuk.

⁷ A hét házat a 4.3.3. fejezetben röviden jellemezzük.

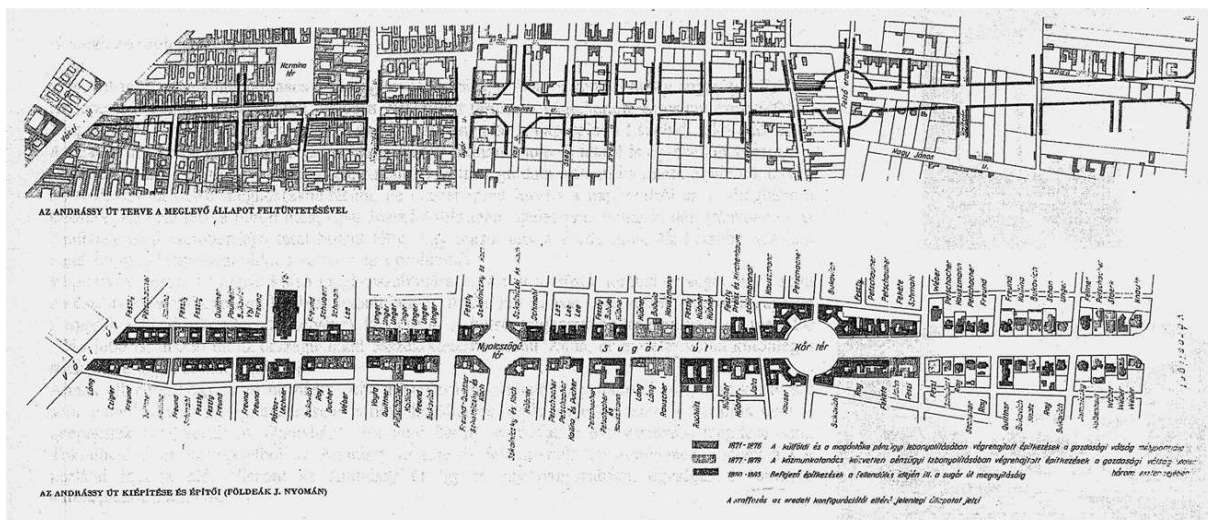
A cél egy egységes útvonal volt zárt sorú beépítésű házakkal az akkori Könyök utca vonalán. Végül az akkor népszerű neoreneszánsz stílusnak köszönhetően az épületek egységes stílusban kapcsolódtak egymáshoz, a később épültek pedig igazodtak a környezetükhöz, mind magasságban mind stílusban. A belvárostól a liget felé távolodva ekkor még egyre olcsóbb volt a telkek négyszögöl ára.

A Sugárúton kevés középület épült pénz hiánya miatt, ebben nem tudott hasonlítani a bécsi Ringhez, így viszont egy „elegáns lakó és sétautvonallá vált”. Az út két oldalára platán fákat ültettek, Kossuth Lajos említett írásának megfelelően. Nem kifejezetten kulissza homlokzatokat akartak létrehozni, hanem az egész területet szabályozták, új mellékutcákat hoztak létre, néhányat pedig meghosszabbítottak.

8. ábra: Pestvárosi fő sugárút és a kisajátítandó telkek térképe

Forrás: BFL XV.16.b.225/118

9. ábra: Az Andrássy út kiépítése

4. Az Andrássy út 18. számú ház építéstörténete

4.1. Telektörténet 1875-1911 között ⁸

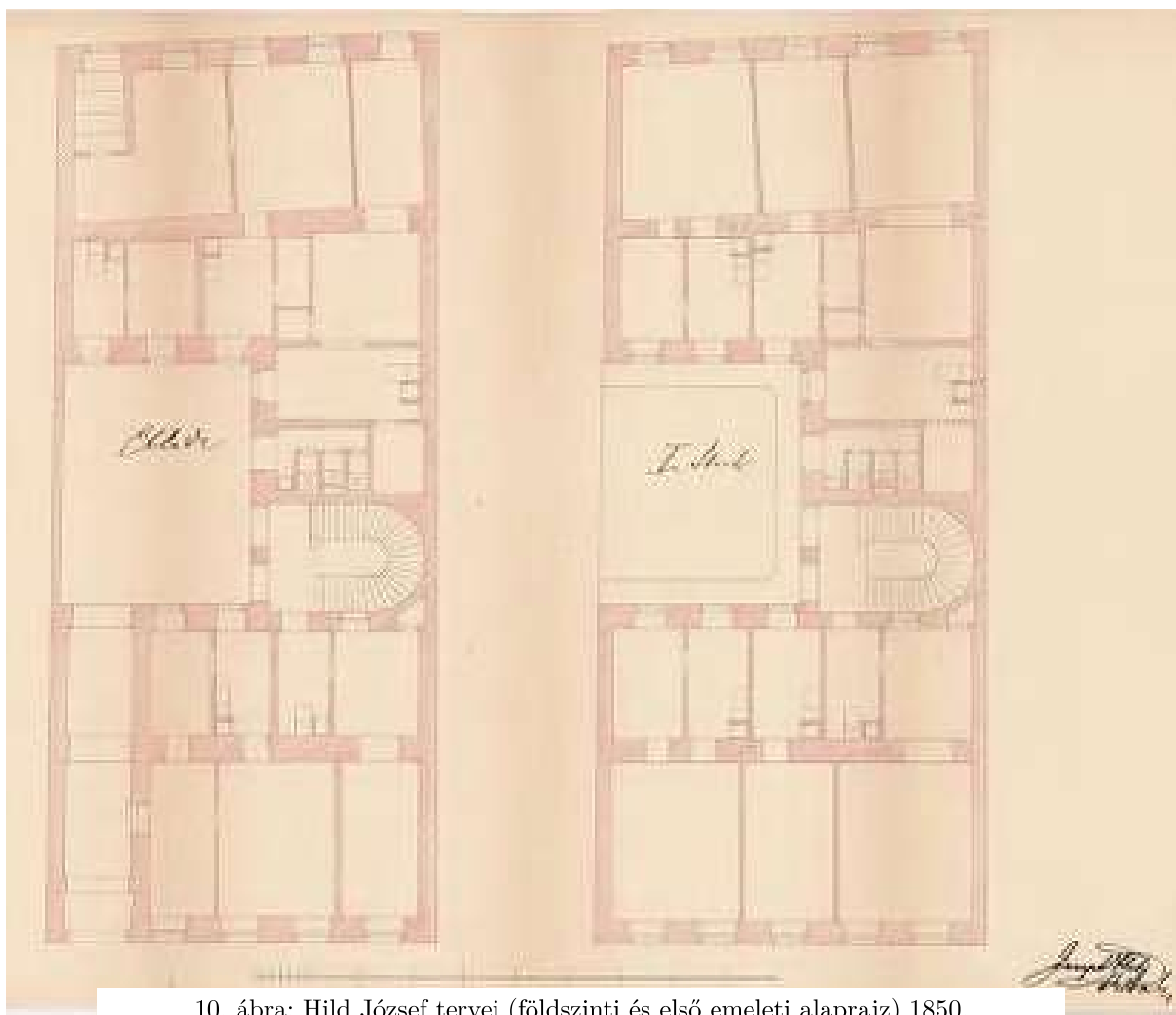
Dátum	Esemény	Új tulajdonos
1875.	részben vétel, részben kisajátítás (vételár nem szerepel)	Fővárosi Közmunkák Tanácsa
1881. január 19.	adásvétel, 33 227 Ft vételár	Fölsinger Rezső és neje, Traub Hermina
1893. február 28.	adásvétel, 160 000 Ft vételár	Neruda Nándor és neje, Lipavszky Ernesztina
1895. április 22.	adásvétel, 180 000 vételár	Ruh Henrik
1902. szeptember 10.	Ruh Henrik halála utáni örökösödés	Hutter Emilné (szül: Ruh Margit), Ruh Olga, Ruh Erzsébet
1911. február 1.	adásvétel, 372 500 Ft vételár	Geittner és Rausch cég

⁸ Az adatok forrása a telekkönyv (HU BFL XV.37.c 3835 29234).

4.2. A 19. századi első bérház (Hild József, 1850)

4.2.1. Az épület bemutatása

1850-ben Hild József új, földszint + 2 emeletes, alapincézett épületet tervezett Melchior György (Georg Melchior) tulajdonos számára, a ház egykori címe: Terézváros, Könyök utca – Retek utca (Ellenbogen Gasse – Rettig Gasse), telekszám: 1332, 1327. 1850. szeptember 30-án hagyta jóvá a tervet (Képgyűjtemény 1-3. kép).⁹ A telek két, egymással párhuzamos utcára nyílt, de a ház bejárata, kapualja a Könyök utca felől helyezkedett el. A pincének és az egyik földszinti lakásnak (üzletnek) volt bejárata a Retek utcából is. Az eredeti alaprajz szerint bal oldalt (a telek délnyugati oldalán) egy belső udvar helyezkedett el, amely a lakások bevilágítására, megközelítésére szolgált. A földszinten 5, az első és második emeleten 6-6 lakás került kialakításra, melyek 1-2 szobásak voltak. A belső udvar három oldalán lévő függőfolyosóról nyíltak az emeleti lakások, és szintén az udvar felől a ház egyetlen lépcsőháza mellett szintenként megközelíthető volt egy-egy közös árnyékszék.

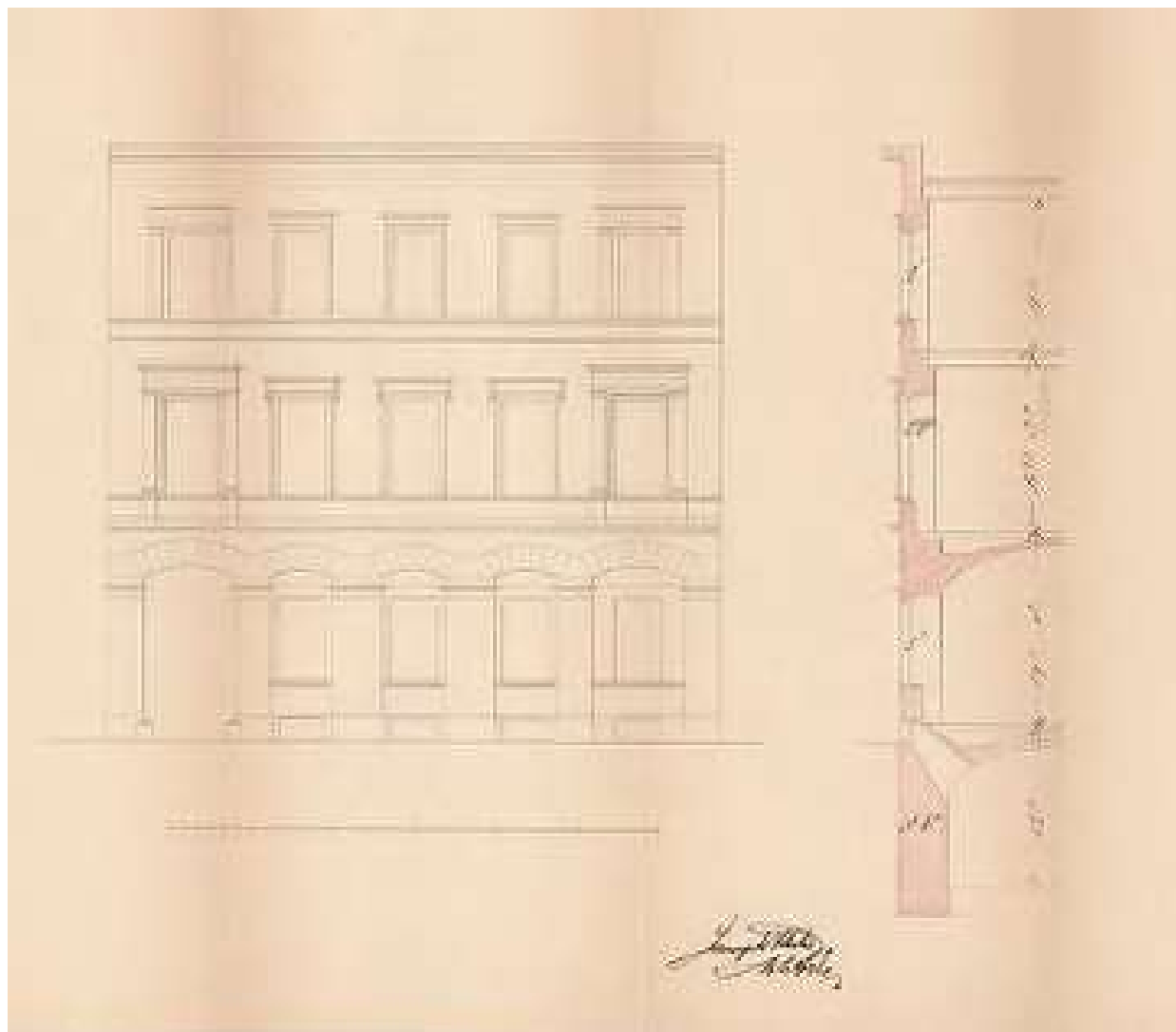
10. ábra: Hild József tervei (földszinti és első emeleti alaprajz) 1850.

Forrás: HU BFL XV.17.b.311.12956

⁹ HU BFL XV.17.b.311.12956. <https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTervtar/31322/>

A Hild József életművét bemutató kötetek nem említik az épületet. Marótyz 2008.; Havas 2017.

A homlokzati terven 5 nyílástengely látható. A kapuzat a bal szélső tengelyben helyezkedett el. A földszinten szegmensíves záródású nyílások találhatók, alattuk kerültek elhelyezésre a pincét bevilágító kisebb nyílások. Az első és második emeleten egyenes záródású ablakok találhatók architráv kerettel, teljes szemöldökpárkánnyal. A szinteket párkányok tagolták. Erről az épületről nem maradt fenn fényképfelvétel, a későbbi építkezés előtt szinte teljesen lebontásra került.

11. ábra: Hild József tervei (homlokzat, metszet) 1850

Forrás: HU BFL XV.17.b.311.12956

4.2.2. Hild József építésze¹⁰

12. ábra: Hild József (1789–1867)

Forrás:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/archive/8/8f/20150907230214%21Hild_J%C3%B3zsef.jpg

Az Andrássy út 18. sz. ház építész Hild József, hazánk XIX. századi, klasszicista építészetének egyik legismertebb alakja.

Építész családba született, a család férfi tagjai építőmesterek voltak. Apja Hild János aktívan részt vett Pest városszabályozásának kidolgozásában, (ő tervezte az egykori pesti Újépületet, amely egy erőd- és laktanyaszerű katonai épület volt a mai Szabadság tér helyén). Hild József a pesti Piarista gimnáziumban, majd a bécsi Művészeti Akadémián is tanult. Az Esterházy család udvari építészé lett, és Charles Moreau mellett dolgozott. Később néhány éven át Itáliában töltötte vándoréveit, Nápolyban, Rómában, Firenzében és Milánóban ismerte meg a reneszánsz építészetet. Apja halála, után hazajött Bécsből Magyarországra, ahol Pollack Mihály mellett dolgozott.

1820-tól ő lett a legfoglalkoztatottabb pesti építész/építőmester. Ő határozta meg a klasszicista Pest városképét, pedig a céh nem vette fel tagjai közé, a szakmát anyja özvegyi mesterjogán gyakorolta. Anyja halálát követően 1844-ben munkásságának köszönhetően kapta meg az építőmesteri címet. Több száz építési engedélyt adtak ki a nevével, egyes források szerint műveinek száma megközelíti a 900-at. Habár inkább középületei váltak híressé, rengeteg bérházat is tervezett. Alkotásaival meghatározta a hazai klasszicizmus egyházépítészeti irányát is.

¹⁰ E fejezet forrásai: Zádor–Rados 1943.; Komárik 1971. 401.; Maróty 2008.; Havas 2017.

https://epa.oszk.hu/00000/00030/02760/pdf/VU_EPA00030_1905_47.pdf

https://pestbuda.hu/tag/hild_jozsef

https://hu.wikipedia.org/wiki/Esztergomi_bazilika

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_Istv%C3%A1n-bazilika_\(Budapest\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_Istv%C3%A1n-bazilika_(Budapest))

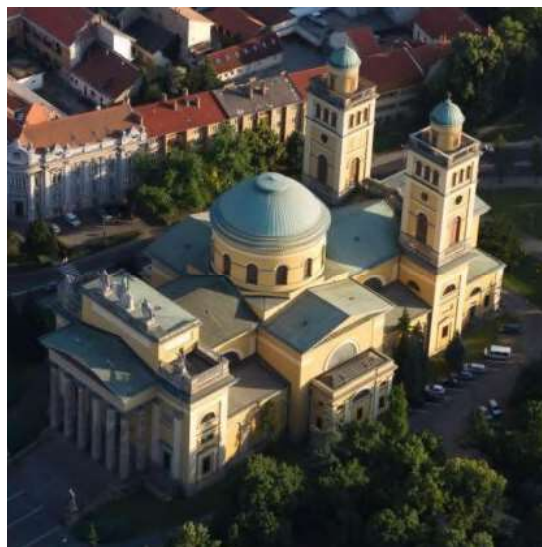
<https://www.bazilika.biz/hu/a-bazilika-tortenete> (utolsó megtekintések: 2023. október)

Néhány fontosabb épülete:

Egri Bazilika

(Bazilika Minore di Santa Maria Assunta)

Magyarország egyik legnagyobb és legismertebb klasszicista stílusú temploma. 1831-36 között épült Eger városának központjában. Alaprajza tiszta rendszerű, a belső tér tagolódása a külső tömegben is megjelenik. Bejáratához timpanonos korinthoszi oszlopcsarnokot tervezett Hild. Két nyugati tornya és a 37 méter magas kupolája kiemelkedik a környék épületei közül. A város egyik legfontosabb műemléke és a magyar kulturális örökség egy fontos része.

13. ábra: Egri Főszékesegyház

Forrás: <https://szallas.hu/programok/egri-bazilika>
<https://szallas.hu/programok/egri-bazilika-eger-p259#image-2>

Esztergomi Bazilika

(Bazilika Minore Primatialis Sanctae Mariae Assumptae ad Gradus)

Hild egyik legkiemelkedőbb építészeti alkotása, Magyarország legnagyobb temploma. 1822-1869 között építették. Esztergomban található a Duna partján. Kupolájának átmérője 33,5 méter és 71,5 méter magasra emelkedik. Harangtornyai 57 méter magasak. Főhomlokzatán pedig nyolc oszlop tartja a tympanont. Építése alatt többször is áttervezték. Ma is impozánsan magaslik Esztergom városa felett.

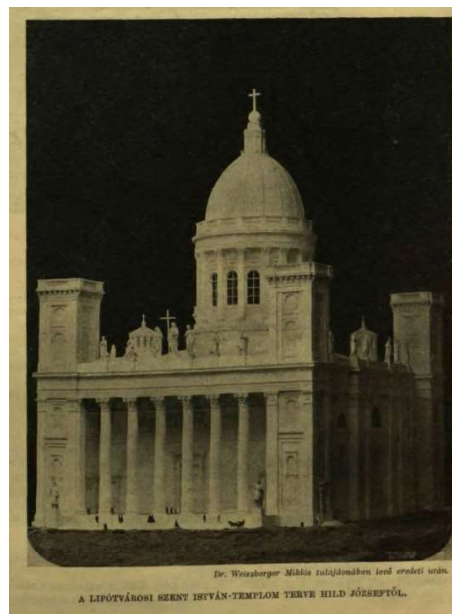
14. ábra: Esztergomi Bazilika

Forrás: <https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/wp-content/uploads/2021/01/esztergom-5-1.jpg>

Szent István-bazilika

A budapesti Szent István-bazilikát Hild tervei alapján kezdték el megépíteni, halála után, Ybl Miklós új terveket készített, amelyek alapján végül a bazilika felépült, ennek már reneszánsz stílusa is eltért az eredetitől.

Hild Józsefet 1845-ben bízták meg a templom terveinek elkészítésével, az építkezés pedig 1851-ben kezdődött. Az építőanyag minősége és maga a kivitelezés sem volt megfelelő, így Hild halála után nem sokkal a már felfalazott kupola beomlott. Ezután Ybl Miklóst bízták meg, aki egy teljesen új templomot tervezett.

15. ábra: A Lipótvárosi Szent István-templom terve Hild Józseftől.

Forrás:

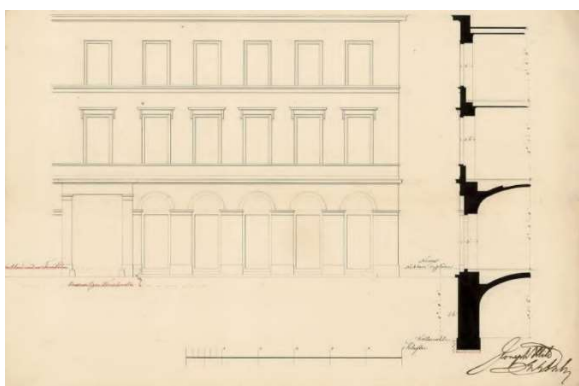
https://epa.oszk.hu/00000/00030/02760/pdf/VU_EPA000

Még néhány további fontosabb általa tervezett épület a klasszicista Hild-villa (1844), amit magának és családjának tervezett a budai Hegyvidékre, valamint a Hermina-kápolna (1843–1854), ami a Városligetbe tervezett kisebb romantikus szakrális épülete. Pest egyik jelentős Duna parti terét a Kirakodó teret (mai Széchenyi tér) Hild által tervezett klasszicista épületek vették körbe, köztük a Lloyd-palota (1827–1828), Diana-fürdő (1822), Ullmann- és Wieser-házak (1834, 1837). A tér reprezentatív házsora már nem áll, egyedül a Tänzer-ház maradt meg belőlük (Akadémia u. 3., 1836).

A fellendülésnek induló Pest városképét nagyrészt Hild József alkotásai határozták meg. A város intenzív fejlődése okozta azonban legtöbb művének pusztulását is: a belvárosi épületei közül sokat lebontottak, hogy újabbaknak, nagyobbaknak adják át a helyüket.

4.2.3. Analógiák Hild József építészetében

Több, az Andrássy út 18. számú bérházhoz hasonló épület is található Hild József építészetében. De ez az egyenletes nyílásritmus, a földszinti íves, emeleti egyenes záródású nyílások használata a klasszicizmus gyakran használt megoldása volt. Vannak Hild munkásságában olyan épületei, melyek a homlokzatképzésben tekinthetők az Andrássy úti épület analógiának, például a következők.

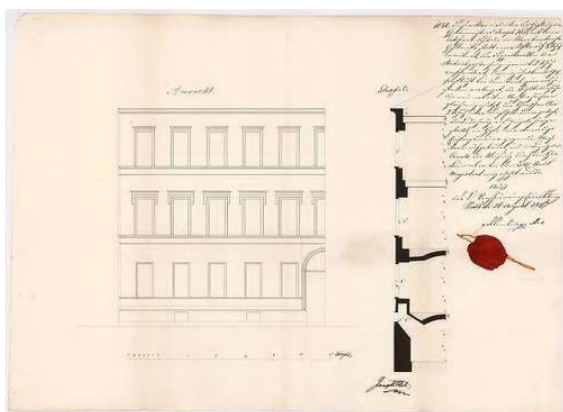

16. ábra: Andrássy út 9. sz. ház
homlokzatterve, Hild József, 1840 (Építtető:
Michl János).

Forrás: BFL XV.17.b.311.8671

<https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTervtar/30933/>

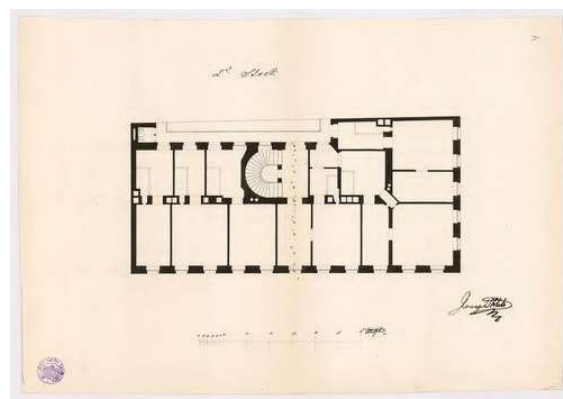
Az Andrássy út 9. számú ház, ugyancsak Hild József által tervezett épület homlokzatának tagolása megegyezik az Andrássy út 18-as ház homlokzatával. A szélesebb telek miatt a bejárat itt középen található, de az épület ugyanúgy kétemeletes, az első emeleten ugyanúgy teljes szemöldökparkányos nyíláskeretezések láthatók. A födécek szintjén futó osztópárkányok is hasonlóak.

17-18. ábra: Vadász utca – Rörich utca 60.,
Hild József, 1847. (Építtető: Engesser
József).

Forrás: BFL XV.17.b.311.11926

<https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTervtar/31277/>

A Vadász utca – Rörich utca 60. számú épület (mai cím: Vadász utca 19. - Nagysándor József utca 5.) az Andrássy út 18. számú házhoz hasonlóan földszint plusz két szintes bérház. Az alaprajzi elrendezése is hasonló a szűk teleknek köszönhetően.

4.3. A ma álló épület építéstörténete (Ybl Miklós, 1880-81)

4.3.1. 1880-81, a tervezés és építés évei

1881. január 19-én a Hild József által tervezett házat megvásárolta Fölsinger Rezső és neje 33 227 forintért. A régi ház helyére új, földszint + 3 emeletes bérházat építtetett feltehetőleg a korábbi pince egyes falainak megtartásával, Ybl Miklóst bízva meg a tervezéssel.¹¹ Az építési engedélyt Pest város tanácsa 30554. szám alatt 1880. július 18-án adta meg az Ybl által aláírt tervre, építőmestere Gottgeb Antal volt.¹² A tervezést (és az építkezést) már 1880-ban megkezdték, ezt bizonyítják az 1880 decemberéből származó részlettervek (lásd Képgyűjtemény 11-42. kép).

Hild József terveihez képest az alaprajz teljesen megváltozott. A belső udvar átkerült a tulsó (északkeleti) oldalra, a lépcsőház áthelyezésével pedig két kisebb, csak bevilágításra szolgáló udvar alakult ki. Az emeleteken a főhomlokzat felől szintenként egy-egy nagyobb, a mai Révay utca felől pedig egy-egy kisebb lakás alakult ki. A lakásokban már fürdőszobák is kialakításra kerültek.

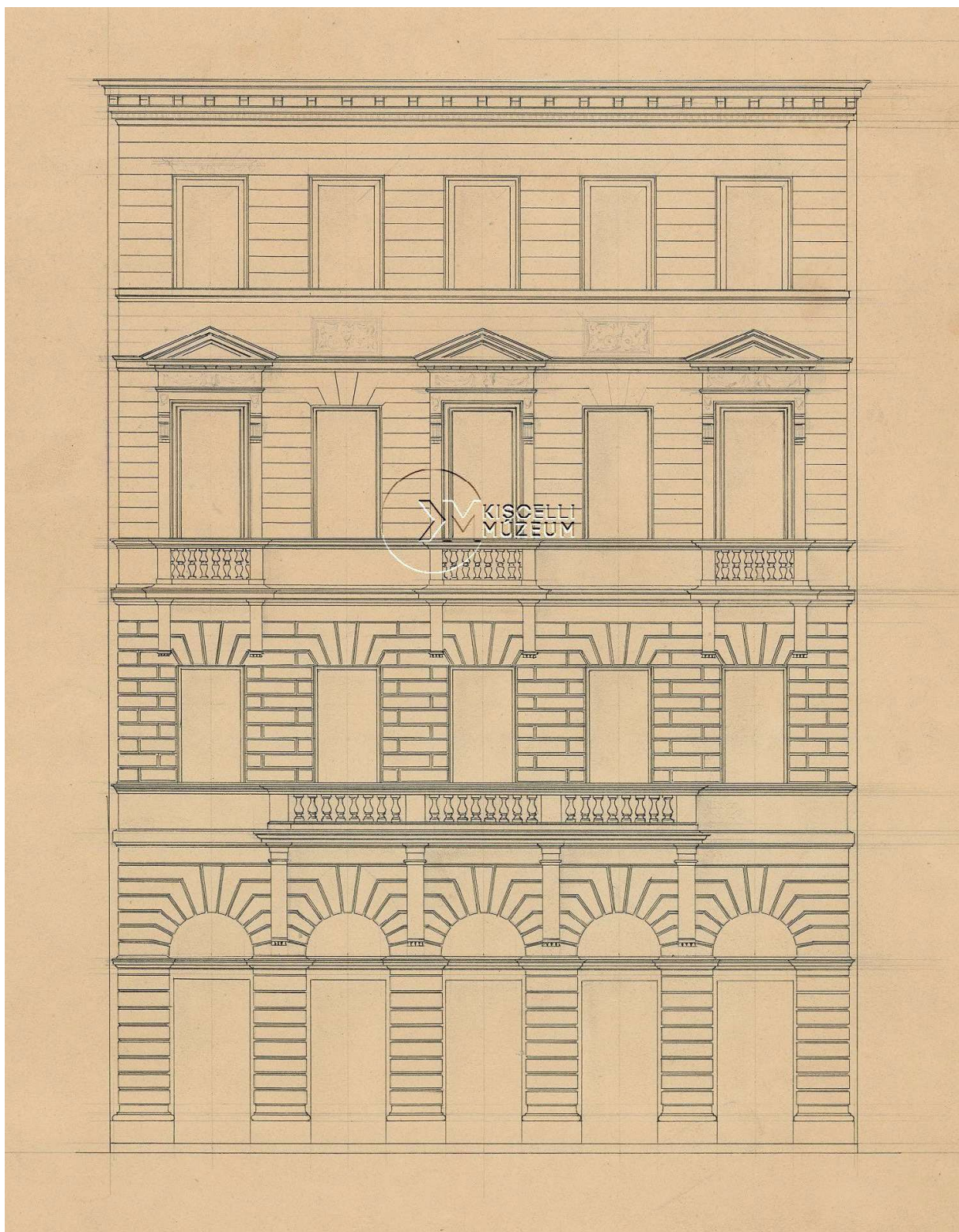
A földszinten az Andrásy út felől és a Révay utca felől két-két üzlethelyiség kapott helyet (az egyik Andrásy úti két további helyiséggel rendelkezett). A pince lejárata a korábbi házéval megegyezően a Révay utcai szélső tengelyben nyílt. A Sugárúti (ma: Andrásy úti) homlokzaton a korábbi házéval megegyezően öt nyílástengely került kialakításra, Ybl azonban a középső axisban helyezte el a bejáratot. A két alsó szint rusztikus kváderezése felett a két felső szinten simább kváderfelületet jelző vakolat látható. A földszinten íves záródású nyílások találhatók, melyeket kváderezett fal fog közre. Az első emeleten a nyílások egyenes záródásúak, keretezés nélküliek, a szemöldököket a kváderezés egyenes boltövként hangsúlyozza. A középső három nyílás előtt kisméretű erkély épült, melyet baluszterek szegélyeztek. A második emeleti nyílások közül a páratlan (1., 3. és 5.) tengelyekben timpanonnal lezárt teljes szemöldökpárkányos nyílások sorakoznak, közöttük egy-egy szalagkeretes ablak látható. A 3. emelet nyílásai mind egyszerű szalagkeretes ablakok. Az épület hangsúlyos zárópárkánya alatt sokalakos domborművű fríz húzódott, melynek keleti és afrikai kapcsolatra utaló, egzotikus motívumai utalnak a tulajdonos, Fölsinger Rezső fűszerkereskedő foglalkozására. A Révay utcai homlokzat az Andrásy úti homlokzat egyszerűsített változata.¹³ Az épület eredeti homlokzatát Rozinay István: Budapest építkezései című kötetének egyik képe mutatja be. A kötet az alaprajzokat is közli.¹⁴ (Képgyűjtemény 43. kép)

¹¹ Telekkönyv adatai HU BFL XV.37.c 3835 29234; a tervek BTM Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjtemény, leltári számok: 76.358-76.383.; 81.52.1-3; HU BFL XV.17.f.331.b - 52/1-15.; Déry 2006.

¹² Ybl 1965. 166. o.

¹³ A Fölsinger-házat nem jelentős épületként említi Ybl 1965. 166. o. Ezt írja: "mai állapotában alig lehet ráismerni Ybl épületére." Gerle–Maróty 2002. 194. o. a művek jegyzékében szerepel csak.

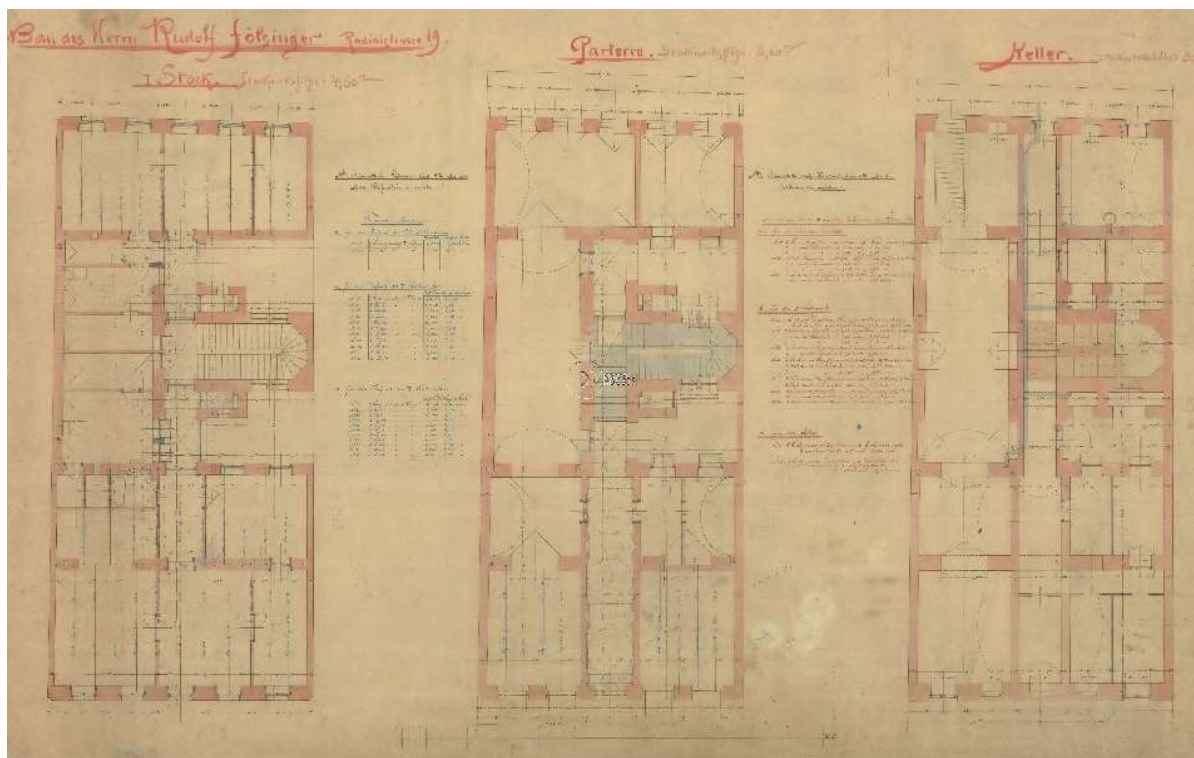
¹⁴ Rozinay 1883.

19. ábra: Ybl Miklós terve, Andrássy út felőli homlokzat

Forrás: BTM Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjtemény

jelzet: 76.364

20. ábra: Ybl Miklós terve, alaprajzok
 forrás: BTM Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjtemény
 jelzet: 76.383

4.3.2. Ybl Miklós építésze¹⁵

21. ábra: Ybl Miklós (1814–1891)

Forrás: <https://uni-obuda.hu/ybl-miklos/>

Ybl Miklós (1814–1891) a XIX. századi magyar építészet egyik legkiemelkedőbb alakja, az európai historizmus jelentős képviselője volt.

1814. április 6-án született Székesfehérváron egy német származású családban. Három elemi elvégzése után, 1825-től a bécsi Császári és Királyi Polytechnikai Intézet reáliskolájában, majd az Intézetben folytatta tanulmányait. Az ifjú Ybl Miklós 1832-től 1836-ig a klasszicista mesternél, Pollack Mihálynál tevékenykedett inasként, majd legényként, majd a híres bécsi építész, Koch Heinrich irodájába került. Ezután a müncheni királyi Képzőművészeti Akadémián tanult, később eljutott több itáliai városba is, Velencétől Firenzéig.

Hazatérését követően felvételi kérelmét a Pesti Építő Céh elutasította, így önálló építési jog híján korábbi mesterének fiával, Pollack Ágostonnal társult. Rövid ideig tartó Építészeti Intézet vállalkozásuk eredménye az ikervári Batthyány-kastély átépítése volt.¹⁶

1843-ban építőmesteri elméleti vizsgát tett, illetve egyre több megrendelést kapott a Károlyi-családtól. 1845-ben Károlyi gróf családi temetkezőhelyül is szolgáló templomot építtetett Fóton, mely a magyar romantikus építészet (félköríves romantika) egyik legfontosabb példája.

Ybl első pesti alkotása az Unger-ház volt (1852–53) az akkori „országúton és magyar utcában” (ma Múzeum krt.). 1863-tól Ybl céhtag lett, a romantikus stílusnak búcsút intett, és a neoreneszánsz irányzat felé fordult. Nevéhez kötődik a Várkert Kioszk és Bazár, a királyi palota trónterme és krisztinavárosi szárnya, valamint a Fővámház (1870–74) (ma Budapesti Corvinus Egyetem). Legismertebb alkotása az Operaház (1875–1884.), melynek tervpályázatán

¹⁵ E fejezet fő forrásai: Ybl 1965. ; Gerle János–Marótzky 2002.

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/x-y-78460/ybl-miklos-78464/> (utolsó megtekintés: 2023. október),

https://mandadb.hu/cikk/1248143/Ybl_Miklos_a_historizmus_nagybetus_mestere (utolsó megtekintés: 2023. szeptember)

¹⁶ Kelecsényi 2017.

Ybl rajzai arattak sikert. A leggrandiózusabb alkotása a Szent István-bazilika (1867–91) volt. A templom építésére a felkérést Hild József halála után kapta. A kupola 1868-ban összeomlott, Ybl új tervekét készítette, szakítva Hild hellenisztikus klasszicista elképzeléseivel egy neoreneszánsz bazilikát álmódott meg. Az építkezés csak 1875-ben folytatódott. Ybl halálát követően, tervei alapján Kauser József felügyelete alatt folytatódott a templombelső kialakítása. Ybl Miklós váratlan betegség okozta halálával a budavári királyi palota bővítése is félbemaradt. Munkáját tanítványa és követője, Hauszmann Alajos vette át.

Munkássága országszerte jelentős hatással volt a magyar építészekre. Tiszteletére alapították meg az Ybl Miklós építészeti díjat.

22. ábra: Fóti templom

Forrás: <https://fotinfo.hu/bemutatjuk-a-szeplotelen-fogantatas-templomot/>

23. ábra: Operaház

Forrás: https://pestbuda.hu/cikk/20220312_kozel_5_ev_ut_an_megnyitja_kapuit_a_felujitott_operahaz

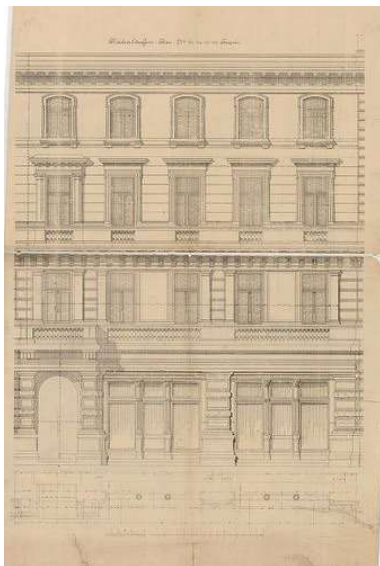

24. ábra: Fővámház (Budapesti Corvinus Egyetem)

Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Budapesti_Corvinus_Egyetem

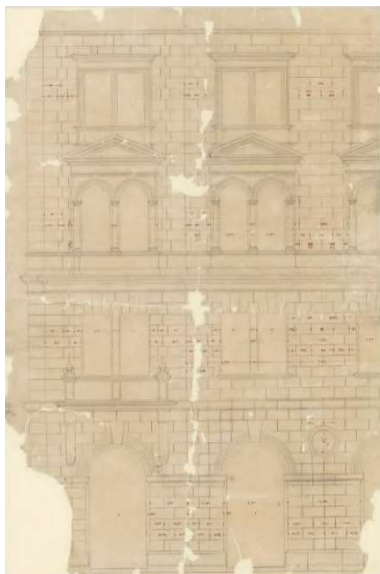
4.3.3. Analógiák Ybl Miklós építészetében

Az Andrássy út 18. számú házhoz hasonló megoldásokkal találkozhatunk Ybl Miklós építészetében. Ezek közül kiemeltünk néhányat.

25. ábra: Sugárúti „hét házhely”. Homlokzati részlet, Ybl Miklós, Unger Emil, 1872.

Forrás: HU BFL XV.17.f.331.b 115/24

26. ábra: Kreische Antal bérháza, Andrássy út 14., 1882.1883., Utcai homlokzat részlete

Forrás: HU BFL XV.17.f.331.b 67/13

„Hét házhely”

Az Andrássy út 32-44. számú hatalmas, látszatra azonos homlokzatú épületegyüttes valójában hét különböző bérházat foglal magában.¹⁷

Az Andrássy út 18. számúhoz hasonlóan ez a homlokzatrészlet szintén földszint + 3 emeletes, itt is megjeleik a kváderezés, ami fölfelé egyre finomodik. A földszinten itt is üzlethelyiség található

Az ablakok alatt itt is található baluszteres mellvédsáv.

A képgyűjteményben lásd az épületegyüttes tervrajzait (5-8. kép).

Szintén analógiának tekinthető Kreische Antal bérháza, az Andrássy út 14. szám alatt. A földszinti üzlethelyiségek félköríves nyílásúak, ahogyan az Andrássy út 18. számú ház eredeti, Ybl-féle tervén is. A homlokzat is hasonlóan kváderezett.

¹⁷ <https://epiteszforum.hu/bovitest-es-felujitast-kaphat-a-het-hazhely> (utolsó megtekintés: 2023. október)

4.3.4. Az 1911-es átépítés

1911-ben az épület jelentős mértékben módosult. A háztartási felszereléseket kínáló Geittner és Rausch cég vásárolta meg és Sorg Antal¹⁸ építőmesterrel jelentősen átalakíttatta az épületet. Az addigi földszint és első emelet helyén új földem beépítésével háromszintes üzlethelyiséget alakítottak ki, melynek nagy, áttört, üvegezett nyílásai mutatták be az áruház portékáit. Az üzlet fölötti baluszteres erkélykorlátot és az erkélyt leverték, helyette a cég felirata kapott helyet. A kapu síkja a homlokzathoz képest beljebb került, mérete lecsökkent.

Korabeli információ a cégről:

„Linoleum- és padozati munkák.

Csaknem 50 esztendő múlva (alapított 1865) tekinthet vissza a Geittner és Rausch főhercegi udvari szállító cég, Budapest VI. ker., Andrássy-út 18, mely idő alatt árúinak, készítményeinek kiválósága, elsőrendű minősége, valamint vevőkörének igazi nagy becsülése által tekintélyes nevet vívott ki magának a magyar ipar és a kereskedelem terén. A székház helyiségeiben készített linoleum- és padozati munkáival az építéskörök legnagyobb megalégedését vívta ki magának.

Szerkesztő: Paur Ödön”

Forrás: Fővárosi Szabó Ervin könyvtár, Gazdák Biztosító szövetkezete emlék albuma

A Geittner és Rausch cég üzlete ezelőtt az Andrássy út 8. szám alatt helyezkedett el (Képgyűjtemény 4., 45. kép). Néhány, a céggel kapcsolatos fennmaradt forrásokat lásd a Képgyűjtemény 46-52. képein.

¹⁸ Sorg Antal munkásságáról lásd az 4.3.5. fejezetet.

27. ábra: Az 1911-es átépítés utáni homlokzat
Forrás: Fővárosi Szabó Ervin könyvtár, Gazdák Biztosító szövetkezete emlék albuma

4.3.5. Sorg Antal (1868-1948)¹⁹

28. ábra: Sorg Antal (1868-1948)

Forrás: <https://epiteszforum.hu/elhallgatott-epizodok-a-magyar-epiteszek-20-szazadi-tortenetebol-6>

Terézvárosban született, családjában többen az építőiparban dolgoztak és több építőmester is volt rokonai között. Már fiatal korától építkezéseken segédkezett és kitanulta a kőműves szakmát. Ipari iskolát végzett és műszaki rajzot is tanult. Segédpallérként is dolgozott. Utazásaiból sok tapasztalatot szerzett, főleg Európa és Észak-Afrika országaiban járt. Építőmester 1913-ban lett. Saját cégét viszont már azelőtt 1903-ban alapította. Az akkor épülő Kőbányát a Sorg cég felépítette, és nagyrészt fel is vásárolta. Két fiával részvénytársaságot is alapítottak. Főleg szénbányák, kokszyárak, utak építését, illetve honvédelmi építkezéseket vállaltak. Az 1920-as években kinevezték a kormányzó állandó építőmesterévé. Rengeteget dolgozott, és rendkívül jó szakemberként és üzletemberként ismerték.

¹⁹ E fejezet forrásai:

https://www.fonsfolyoirat.hu/images/fonsanyagok/Fons/Fons_2014_2.pdf

<http://nol.hu/kultura/sorg-a-ketkezi-magnas-1451565>

<https://epiteszforum.hu/elhallgatott-epizodok-a-magyar-epiteszek-20-szazadi-tortenetebol-6>
(utolsó megtekintések: 2023 október)

4.3.6. A második világháború utáni átépítés

Feltehetően a második világháború után a kirakatszerű üvegfelületeket befalazták, így a földszint feletti két emelet is újból lakásként funkcionálhatott. A földszintet is átalakították: a portálok új burkolatot kaptak és egységes üveg felületeket alakítottak itt ki. A mezzanin szinten és az első emeleten a hatalmas falnyílásokat megosztották, így keletkeztek a nyílástengelyből kilépő, kisebb ikerablakok. A középső tengelyben egy ablaknyílás maradt. E szinteket újból kváderezetten alakították ki. A második és harmadik szinteket érintetlenül hagyták, viszont a legfelül húzódó fríz domborművét megszüntették. Az épületben lift került beépítésre, a belső burkolatokat kicserélték, a nyílászárókat korszerűsítették, a tetőtér részben beépült.

29. ábra: A második világháború utáni átépítés következtében létrejött homlokzat

Forrás: HU BFL XV 19 c 11

5. Mai állapot, építészeti jellemzés

A ma álló épület eredetileg Ybl Miklós tervei szerint épült földszint + háromemeletes, neoreneszánsz stílusú bérházként zárt sorú beépítésben. Két homlokzatát az Andrássy út, illetve a Révay utca felől láthatjuk. Díszesebb főhomlokzata a főbejárattal az Andrássy út felé néz. A keskeny telekre beszorított bérháznak két kisméretű belső bevilágítóudvara van, amelyek az eredeti lépcsőház (Képgyűjtemény 62. kép) két oldalán találhatóak. Ezek a nem elegáns, szűk udvarok (Képgyűjtemény 60-61. kép) mai igényeknek kevésbé felelnek meg.

Az épület mindkét homlokzatát öt nyílástengely tagolja. Az Andrássy út felől a földszinten üzlethelyiségek lettek kialakítva, amelyek mára modern homlokzatot, nagy üvegfelületeket kaptak. Közöttük a középső tengelyben elhelyezkedő kapuzat a homlokzat síkjához képest beljebb található. A bejárati ajtó valószínűleg eredeti (Képgyűjtemény 37. kép), de a beépítési síkja változott, hátrébb helyezték.

Az eredeti architektúra mára részben átépült, elpusztult, illetve rossz állapotban van. Az épület homlokzata ma az Andrássy út felől földszint + mezzaninszint + 3 emelet + tetőtérből áll (3. ábra). A mezzaninszinten és az első emeleten a nyílások axisai a második világháború utáni átépítések miatt kilépnek a ritmusból. Az egyenes záródású ablakok szerkezetei is többfélék, az eredeti, barna, fa nyílászárók (Képgyűjtemény 64. kép) mellett találunk fehér műanyag ablakokat és dísztelen fa ablakokat is árnyékolókkal (lásd a Képgyűjtemény 25-35 képeit). A félemelet megközelítése nem volt lehetséges a bejárás során, feltételezhetően az üzletek része.

A Révay utca felőli homlokzat szintén kváderezéssel díszített (31. ábra), egyszerűbb homlokzat. Itt a felső két emeleten omladozó vakolat mutatja az épület korábbi, sárgás-barnás színét (Képgyűjtemény 63. kép). A nyílástengelyek egyenletes rasterben helyezkednek el. A lábazat fehérmészkből készült.

Véleményünk szerint jelenleg az épület mindkét homlokzata és belső architektúrája is felújításra szorul, az épület gazdag története alapján érdemes a megőrzésre és igényesebb használatra.

30. ábra: Az épület jelenlegi homlokzata az Andrassy út felől

Forrás:

<https://www.google.com/maps/@47.5017364,19.0581789,3a,75y,316.08h,100.21t/data=!3m7!1e1!3m5!1sRl9orjgQJh uCOlNilp1z6w!2e0!5s20210301T000000!7i16384!8i8192?entry=ttu> (2021. március)

31. ábra: Az épület jelenlegi homlokzata a Révay utca felől

A szerzők felvétele.

6. Összefoglalás

A Budapest, Andrásy út 18. szám alatt álló épület nem mindennapi építészettörténete kiemelkedően érdekes, hiszen a 19. század legjelentősebb építészeinek nevéhez köthető, Hild Józsefhez és Ybl Miklóshoz. Mivel a ház a főváros legreprezentatívabb útján áll, ami világörökségi terület is, nem csak helyi, de nemzetközi jelentősége is van.

A bérházépítészet kialakulása és 19. századi fejlődése egész Európában jelentős és meghatározó folyamat volt. Létrejöttükkel sűrű beépítésű, nagy lakosságú nagyvárosok alakultak ki, melyek a város képét a mai napig erősen meghatározzák. Egy-egy ilyen bérház építéstörténetét vizsgálva nyomon követhető a kor egyre növekvő igénye a telekkihasználtság és a haszon maximalizálására, megfigyelhető a városok rohamos terjeszkedése és sűrűsödése. Az épületek, akár csak a vizsgált házunk, magukban hordozzák a 19-20. századi történelem nagy eseményeit, mint például a világháborúkat, az azok utáni átépítéseket és funkcióváltásokat. Sajnos az épületek állapota folyamatosan romlik, felújításra szorulnának. Az elavult épületek sorsa érdekes kérdés a jövőben, építészeti és gazdasági szempontból is.

Az eredetileg, 1850-ben Hild József által tervezett épület a pince egyes falainak kivételével lebontásra került, valószínűleg a telek maximális kihasználása érdekében. Jellemzően ez a felfogás vezérelte a 19. századi befektetőket. Az újonnan, 1880-1881-ben Ybl Miklós tervei alapján épült bérház egyel több emelettel rendelkezett, egyetlen nagyobb belső udvar helyett két kicsiny, bevilágításra alkalmas udvarral. Későbbi, 20. századi átalakításai annyira megváltoztatták az épületet, hogy a homlokzat mára már csak részben őrzi Ybl keze nyomát.

Ez a két nagyon kicsi, szűk udvaros telekkihasználás a mostani elvárásoknak nem felel meg. Érdemes átgondolni az épület későbbi használhatóságát, hogyan egyeztethetőek össze a hasonló kialakítású budapesti bérházak a mai, modern lakóházakhoz kapcsolódó igényekkel.

Dolgozatunk a ház történetének részletes feldolgozásával egy későbbi műemlékvédelmi tudományos dokumentációhoz jó alapokat szolgáltathat. Számos fellelhető forrást, tervet és térképet rendszereztünk, melyből az épület gazdag és változatos építéstörténete megismerhető.

7. Források

- Déry 2006. Déry Attila: *Terézváros-Erzsébetváros VI-VII. kerület. Budapest építészeti topográfája 3.* Terc Kft., Budapest 2006.
- Gábor Eszter Gábor Eszter: *Az Andrássy Út körül.* Osiris Kiadó, Budapest 2010.
- Gerle–Marótyz 2002. Gerle János – Marótyz Katalin (szerk.): *Ybl Miklós.* Holnap Kiadó, Budapest 2002.
- Havas 2017. Havas Gyöngyvér: *Hild József.* Holnap Kiadó, Budapest 2017.
- Irásné Melis 2017. Irásné Melis Katalin: Történeti, Régészeti Adatok A Pesti Középkori Városfal Kutatásához. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 42. (2017) 199-280.
- Kelecsényi 2017. Kelecsényi Kristóf Zoltán: Ybl Miklós és a Pollack család. *Építés – Építészettudomány* 45 (2017) 3–4. 271–300.
- Komárik 1971. Komárik Dénes: Építészképzés és mesterfelvétel a XIX. században. Pesti mesterek és mesterjelöltek. *Építés- Építészettudomány* 3 (1971) 4. 379-418.
- Körner 2015. Körner Zsuzsa: *A budapesti bérházépítés aranykora.* Ingatlanfejlesztői Kerekasztal Egyesület, Budapest 2015.
- Marótyz 2008. Marótyz Katalin (szerk.): *Hild József építészete.* Terc, Budapest 2008.
- Rozinay 1883. Rozinay István: *Budapest építkezései.* Budapest 1883.
- Szenczi 2020. Szenczi Réka Zsófia: *A terézvárosi „Kerületi védett épületek vizsgálata” program bemutatása.* Műemlékvédelem Szakmérnöki szakdolgozat, BME 2020.
- Ybl 1965. Ybl Ervin: *Ybl Miklós.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1965.
- Végváry 1998. Végváry Annamária: *Adalékok a Külső Terézváros történetéhez.* Budapest Városvédő Egyesület, Budapest 1998.
- Zádor-Rados 1943. Zádor Anna – Rados Jenő: *A klasszicizmus építészete Magyarországon,* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1943.

Internetes források:

<https://maps.arcanum.com/hu/map/budapest-1878/?layers=95&bbox=2120860.602485002%2C6024259.776010366%2C2121237.7117300183%2C6024393.242227724>

(utolsó megtekintés: 2023. augusztus)

<https://maps.arcanum.com/hu/map/pest-1867-72/?layers=88&bbox=2120245.8081571697%2C6023848.6762732575%2C2123262.6821173006%2C6024916.406012117>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://ng.24.hu/kultura/2019/10/07/a-kozepkori-pest-a-mai-varosban/>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://terezvaros.hu/terezvarosrol/helytortenet>

(utolsó megtekintés: 2023. szeptember)

<https://budapestcity.org/tortenelem/1871-a-sugarut-epitese/index.html>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

https://bpromantikaja.blog.hu/2018/11/19/tobb_ezer_berhaz_epult_az_aranykorban_budapesten

(utolsó megtekintés: 2023. október)

https://hu.wikipedia.org/wiki/A_budapesti_Andr%C3%A1ssy_%C3%BAt_%C3%A9p%C3%BCletei#11%E2%88%9220

(utolsó megtekintés: 2023. szeptember)

https://mandadb.hu/cikk/1248143/Ybl_Miklos_a_historizmus_nagybetus_mestere

(utolsó megtekintés: 2023. október)

https://hu.wikipedia.org/wiki/Ybl_Mikl%C3%B3s

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://mult-kor.hu/italiai-tanulmanyutjai-soran-ejtette-rabul-ybl-miklost-a-neoreneszansz-stilus-20190122>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://hu.museum-digital.org/object/37434>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://maps.arcanum.com/hu/map/budapest-1878/?layers=95&bbox=2120860.602485002%2C6024259.776010366%2C2121237.7117300183%2C6024393.242227724>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://maps.arcanum.com/hu/map/pest-1867-72/?layers=88&bbox=2120245.8081571697%2C6023848.6762732575%2C2123262.6821173006%2C6024916.406012117>

(utolsó megtekintés: 2023. szeptember)

<https://ng.24.hu/kultura/2019/10/07/a-kozepkori-pest-a-mai-varosban/>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://terezvaros.hu/terezvarosrol/helytortenet>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://budapestcity.org/tortenelem/1871-a-sugarut-epitese/index.html>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://terezvaros.hu/terezvarosrol/helytortenet> , <https://ng.24.hu/kultura/2019/10/07/a-kozepkori-pest-a-mai-varosban/>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://budapestcity.org/tortenelem/1871-a-sugarut-epitese/index.html>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/archive/8/8f/20150907230214%21Hild_J%C3%B3zsef.jpg

(utolsó megtekintés: 2023. október)

https://epa.oszk.hu/00000/00030/02760/pdf/VU_EPA00030_1905_47.pdf

(utolsó megtekintés: 2023. október)

https://pestbuda.hu/tag/hild_jozsef

(utolsó megtekintés: 2023. október)

https://hu.wikipedia.org/wiki/Esztergomi_bazilika

(utolsó megtekintés: 2023. október)

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_Istv%C3%A1n-bazilika_\(Budapest\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_Istv%C3%A1n-bazilika_(Budapest))

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://www.bazilika.biz/hu/a-bazilika-tortenete>

(utolsó megtekintések: 2023. október)

<https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTervtar/30933/>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTervtar/31277/>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://uni-obuda.hu/ybl-miklos/>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/x-y-78460/ybl-miklos-78464/> ,

(utolsó megtekintés: 2023. október)

https://mandadb.hu/cikk/1248143/Ybl_Miklos_a_historizmus_nagybetus_mestere

(utolsó megtekintés: 2023. szeptember)

<https://fotinfo.hu/bemutatjuk-a-szeplotelen-fogantatas-templomot/>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

https://pestbuda.hu/cikk/20220312_kozel_5_ev_utan_megnyitja_kapuit_a_felujitott_operahaz

(utolsó megtekintés: 2023. október)

https://hu.wikipedia.org/wiki/Budapesti_Corvinus_Egyetem

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://epiteszforum.hu/elhallgatott-epizodok-a-magyar-epiteszek-20-szazadi-tortenetebol-6>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

https://www.fonsfolyoirat.hu/images/fonsanyagok/Fons/Fons_2014_2.pdf

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<http://nol.hu/kultura/sorg-a-ketkezi-magnas-1451565>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://epiteszforum.hu/elhallgatott-epizodok-a-magyar-epiteszek-20-szazadi-tortenetebol-6>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

<https://www.google.com/maps/@47.5017364,19.0581789,3a,75y,316.08h,100.21t/data=!3m7!1e1!3m5!1sRl9orjgQJhuCOlNlp1z6w!2e0!5s20210301T000000!7i16384!8i8192?entry=ttu>

(utolsó megtekintés: 2021. március)

<https://epiteszforum.hu/bovitest-es-felujitast-kaphat-a-het-hazhely>

(utolsó megtekintés: 2023. október)

8. Rövidítések

BFL	Budapest Főváros Levéltára
BTM	Kiscelli Múzeum